

Kavram Karmaşası - Orta Sınıflar

Ali Mert

Orta-üç'ten terk 'bizim çocuklar'

Sınıflar analizi, marksizmin bir ülke toprağında yeniden üretiminde merkezi bir yere sahiptir. Kapitalist toplumsal formasyonun temel sınıflarının neler olduğu konusunda tartışmalı bir durum yoktur kuşkusuz. Ancak (kendi iç fraksiyonlarıyla birlikte) işçi sınıfı ve burjuvazinin dışında, gerek tarihsel olarak kapitalizmi önceleyen toplumsal formasyonların (köylülerin), gerek kapitalist formasyonun ilk dönemlerinin sürükleyip getirdiği sınıfsal kesimlerin (zanaatkarların, tüccarların), gerekse kapitalist işleyişin yaratmakta olduğu yeni toplumsal tabakaların (büyüyen hizmet sektörünün yarattığı yeni istihdam biçimlerinin ürünü olan "ücretli" kesimlerin) sınıflar analizinde nasıl ele alınacağı tartışmalı bir konudur.

Genelde orta sınıflar ya da küçük burjuvazi diye isimlendirilen bu üçüncü sınıfın, kapsamı, tarihsel olarak daraldığı mı yoksa genişlediği mi, ideolojik olarak neyi temsil ettiği, siyasal olarak nasıl temsil olunduğu, ekonomik açıdan "emekçi" kategorisinde ele alınabilecek kesimleriyle burjuvaziye yakınsayan kesimlerinin nasıl ayrıştırılabileceği vb. konular üzerinde kesin bir anlaşmaya varılamamıştır. Kaldı ki bu sorunların bir bölümü, içinde yaşanılan ülkenin, içinden geçilen dönemine özgü özellikler gösterdiği için, "tartışmalı" yapılarını sürdüreceklerdir.

Yanlış anlaşılmasın, sosyalist siyasi programın içeriğini teşkil eden sınıflar ve devlet analizi, öyle sıklıkla güncellenmesi gereken özellikler arz etmez. Ancak "üçüncü sınıf"ın siyasi-ideolojik ağırlığının hesaba katıldığı politik adımlar, güncel fazlasıyla bağlıdır. Dolayısıyla programlarının genel çizgisi itibarıyla "iki sınıf"a dayalı bir çerçeveyi sahiplenen komünistler, güncel olarak bu ağırlıkları yeniden tartan siyasetler geliştirmek zorundadır.

Peki Türkiye için bu dönemde böylesi ağırlık kaymaları görülmekte midir? Geleneksel işçi sınıfı hareketi dışında zaman zaman ses veren emekçi dinamikleri, son yıllarda ışık kapama eylemleriyle hararetini artıran "yurttaşlık" tartışmaları, kimi sol partilerin esnaf-KOBİ gündemli siyasi çıkışları, bir dönemin asker-sivil-aydın zümre tartışmasını yeniden ısıtan ulusalcılar, finans-pazarlama-medya sektörü ağırlıklı istihdam umuduyla büyüyen genç nüfusta yaşanan çalkantılar vb. gündemler sayesinde (devrimci demokrasinin giderek azalan siyasal etkisi ciddi bir ters örnek oluştursa da) solda siyasi ve ideolojik açılardan bir küçük burjuva canlanıştan söz etmek mümkündür. Bugün başına hangi eki alırsa alsın bir tür orta sınıf sosyalizminin güçlendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu hareket, toplumsallığın çelişkili yapısını "rahatlatmak" amacıyla,

yalnızca onu ortadan ikiye bölüp sol tarafında kaldığını iddia eden (daha doğrusu solda kalan işçi sınıfı hareketini manipüle etmeye soyunan) “ortanın solu” gibi değil, aynı zamanda toplumu üçe bölüp ortadakiler adına politika üretmeye soyunan “orta”nın solu gibi de davranmaktadır.

İşte sosyalist solun güncel olarak bu “orta-sol” siyasal-ideolojik üretilere karşı tavrı alması gerekmektedir. Politik gündemlerde bağımsız sınıf tavrılarını açıklıkla sergileyen, ideolojik başlıkların sınıf karakterini açığa çıkaran, teorik olarak sınıfsal bakışı kendilerine rehber edinen komünistlerin orta sınıf sosyalizmiyle uzaktan yakından ilgileri yoktur. Siyasal-ideolojik ve teorik üretimde, uvriyerizme düşmeden de, sınıf ekseninde hareket etmek mümkündür.

Geleneksel “iki sınıf vardır, birinden değilsen öbürüne aitsin” yalınlığı devrimci durumdaki taraflaşmaya özgü özellikler barındırır. Ancak üst bir soyutlama düzeyinde teorik açıdan da, bu genelliği ve sadeleştiriciliğiyle ele alınabilir. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, bu aynı zamanda komünistlerin programatik çizgileri içinde tartıp değerlendirdikleri bir belirlemedir ve “sınıf belirlenimi” olarak da tercüme edilir. Bu belirlenim dünyaya siyah-beyaz bakmak değil, grinin içindeki siyahla beyazı görme yeteneğini yitirmemektir.

Burada söylenenlerin bir anlamı da sosyalist siyasetin “gri bölge”yi inkar ve ihmal etmeyeceğidir. İşçi sınıfı partisi, tek bir sınıfa değil toplumun bütününe seslenir. Ancak sınıfın tarihsel çıkarlarının güncel yansımalarını barındıran bu sesleniş, çoğu durumda toplumu sınıf lehine ikiye bölmeye çalışır. Yine bu süreç “orta”ya seslenip “ortada kalan” solun eleştirisini de barındırır.

Şimdi, sınıflar analizinin gri bölgesinde, orta sınıflar arasında, kısa bir gezinti yaparak sosyalist solun ayırım çizgilerini belirginleştirmeye çalışalım. Öncelikle sorunun marksizmin klasik metinlerinde nasıl ele alındığına kısaca bakmak faydalı olacaktır.

“İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu”, marksizmin henüz yöntemini olgunlaştıramadığı, bütünlüğünü kuramadığı bir dönemde, 1844’te Friedrich Engels tarafından kaleme alınan bir çalışma. Söz konusu bütünlüğün oluşturulması yolunda atılan ilk adımlardan biri olan bu çalışmada, 19. yüzyıl ortasında İngiltere’deki sınıfsal manzara, kentlerin durumunu esas alan örnek, veri ve betimlemelerle ortaya konuyor.

Engels bu çalışmasının girişinde “orta sınıflar” kavramsallaştırmasını, emekçi sınıflar (proletaryayla birlikte diğer ücretli kesimler) dışındaki kesimleri, bazen de emekçi sınıfların karşıtını anlatmak için burjuvazi anlamında kullanıyor. Bu sınıfın aristokrasi denen sınıftan ayrılmış mülk sahibi sınıf olduğunu belirtip, Fransa ve İngiltere’de doğrudan doğruya, Almanya’da ise “kamuoyu” görünümü altında dolaylı biçimde siyasal iktidarı elinde tuttuğunu söylüyor.

Ancak metnin ilerleyen bölümlerinde “alt-orta sınıf”la “üst-orta sınıf” arasında bir ayırım geliştirerek birincilerin proletaryaya, ikincilerin imalatçıya dönüştüğünü gösteren örnekler aktarıyor. Bu arada, “eski altın çağlar”ın sayısız küçük orta sınıf mensubu da, imalat sanayisi sayesinde ortadan kalkarak, ya zengin kapitaliste ya da yoksul işçiye dönüşüyor.

Marx ve Engels’in 1848’de kaleme aldığı “Komünist Parti Manifestosu”, bu ilk çalışmalardaki birikime de dayanarak kavramları yerli yerine oturtuyor. Manifesto’nun “küçük burjuva sosyalizmi” adlı bölümü küçük burjuvaziye geçiş halinde olan bir “ara sınıf” olarak tanımlıyor. “Modern uygarlığın tam olarak gelişmiş olduğu ülkelerde, proletarya ile burjuvazi arasında durmadan yalpalayan ve burjuva toplumun tamamlayıcı bir parçası olarak kendisini durmadan yenileyen yeni bir küçük burjuva sınıf oluşmuştur. Ne var ki, bu sınıfın tek tek üyeleri, rekabet yüzünden, durmadan proletaryanın arasına fırlatılıp atılıyorlar ve modern sanayi geliştikçe, bunlar, modern toplumun bağımsız bir kesimi olarak tamamıyla yok olacakları ve manüfaktürdeki, tarımdaki ve ticaretteki yerlerinin denetçiler, kahyalar ve tezgahhtarlar tarafından alınacağı anın yaklaşmakta olduğunu da görüyorlar.”

Manifesto’daki bu yaklaşım marksizmin “küçük burjuva sorunu”nu ele almasının klasik çerçevesini oluşturmuştur. Sanayinin gelişmesi karşısında eriyen bir toplumsallığın, feodalizmden arta kalan, manüfaktürde lonca, tarımda ataerkil ilişki isteyen “geleneksel küçük burjuvazi”nin sonunu göstermiştir.

Diğer yandan, “modern kapitalist uygarlığın” ilk dönemlerindeki geleneksel küçük burjuvazi işçileşirken, yerini terk ettiği denetçi, kahya ve tezgahhtar gibi “emekçiler”in ve yeni bazı fonksiyonlarda istihdam edilen diğer emekçilerle birlikte sonradan “yeni küçük burjuvazi” olarak adlandırılacak kesimin tarih sahnesine çıktığının da haberi verilmiştir. Yani küçük burjuvazinin hem bir eriyiş içinde olması hem de bu erime sürecinde kendini yeni biçimler altında var etmesi Marx’ın analizinden çıkarsanabil-mektedir.

Küçük burjuvazinin bu “dinamik” yapısı Marx’ın sonraki yıllarda kaleme aldığı ve Fransız üçlemesi olarak da bilinen metinlerde, sırf bir “var olma-erime” problemi içinde değil, proletarya hareketinin mevcut durumuna etki eden siyasal-ideolojik uzanımlarıyla da ele alınıyor. Ve bu kez, yalnızca mobilizasyon halindeki dinamik özellikleri değil, “statükocu” yönleri de öne çıkıyor. Örneğin “Louis Bonaparte’ın On Sekiz Brumaire”indeki sınıf tahlilleri içinde küçük burjuvazinin ele alınışında, “çatışmalar dışı aracı” konuma dikkat çekiliyor. Küçük burjuvazi “iki sınıfın çıkarlarının aynı zamanda körleşip gevşediği bir ara ve geçiş sınıfı olarak kendini sınıf karşıtlaşmasının tamamıyla üstünde hissedebilir” deniyor. Bu durumda küçük burjuvazi “sermaye ve ücretli emek gibi iki aşırı ucun ikisini birden ortadan kaldırmanın değil, tersine olarak bu karşıtlığı yumuşatmanın ve uyumlu hale getirmenin” yollarını arayacaktır. Bu çerçeve küçük burjuva sosyalizminin çeşitli türleri içinde yer alan bütün sol partilerin politik-ideolojik üretimlerine hakim olmuştur ve bu üretimin sonuçları bir üçüncü sınıfın değil burjuvazinin hesabına yazmaktadır.

Bu çerçeveye, onun dünyada ve Türkiye toprağında büründüğü yeni görünümlere birazdan geleceğim. Ancak marksizmin klasik metinlerinde attığımız bu kısa turun bir benzerini “küçük burjuvazinin kapsamı” sorunuyla bağlı olarak ekonomi politiğin eleştirisi alanında da attıktan sonra.

Aynı zamanda sınıfların nesnel konumunu da ortaya çıkaran ekonomi politiğin eleştirisi alanında, “küçük burjuvazinin yeri nedir” diye bakıldığında, bir soyutlama düzeyinde verilecek yanıt, tarih boyunca üretim araçlarına sahip olanlar-olmayanlar ayrımıyla ikiye bölünen ve her toplumsal formasyonda bunun özgül biçimini (“özgür insan-efendi ile köle, patrisyen ile pleb, bey ile serf, mülk sahibi olanlarla mülksüzler, ezen-sömüren ile ezilen-sömürülen”) yeniden üreten sınıflar savaşı tarihinin kapitalist toplumsal formasyonda ürettiği emek-sermaye karşıtlığı nezdinde böyle bir sınıfın olmadığı, daha doğrusu “kolektif emek” kapsamında, sınıfsal antagonizmanın emek tarafında kapsandığıdır.

Kestirmeden söylersek, (geleneksel küçük burjuvazinin tüccarı, esnafı vb. bir kenara bırakıldığında ve sağlık, hukuk, eğitim, finans, muhasebe, mühendislik, pazarlama vb. alanlarda meslek sahibi olanlara bakıldığında) “aslında böyle bir sınıf yok” demek mümkündür. Ancak başta söyledik, bu, sınıfların nesnel konumuna dair teorik bir soyutlama düzeyidir. Buraya dönmeden önce, başka bir soyutlama düzeyinde, küçük burjuvazinin emekçileri “aşan” varlığı kabul edildikten sonra nereye dek gidilebileceğini örnekleyebiliriz.

Sınıfı bölen üretken emek-üretken olmayan emek ayrımına dayanan soyutlama düzeyi, işçi sınıfını üretken emek alanına daraltarak, bunun dışında kalanların “ne” olduğuna bakmaktadır. Bu yaklaşımın ünlü temsilcisi marksist araştırmacı Nicos Poulantzas “Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar” adlı çalışmasında, önce “Marx’ın ortaya koyduğu gibi, kapitalizm koşullarında işçi sınıfına ait olan herkesin ücretli olması, ücretli olan herkesin işçi sınıfına ait olduğu sonucunu doğurmaz” diyor ve ekliyor: “İşçi sınıfı üretim araçlarına sahip olmama gibi tek ve basit bir negatif kriterle tanımlanamaz, ancak üretken emek tanımlayıcıdır (...) aynı içeriğe sahip olan emek hem üretken emek hem de üretken olmayan emek olabilir. Kapitalist üretim tarzında üretken olan emek doğrudan artı değer üreten, sermayenin değerini belirleyen ve sermayeyle değiştirilen emektir. Bu yüzden örneğin, sermayenin dolaşımı alanında sarf edilen emek ya da artı-değerin realizasyonuna katkı koyan emek üretken emek değildir; ticaret, reklamcılık, pazarlama, muhasebe, bankacılık ve sigorta alanlarındaki ücretliler artı değer üretmez ve işçi sınıfının bir parçası değildirler.”

Kısacası, proletaryanın tanımındaki “hareketlilik” orta sınıfları da genişletip daraltabilmektedir. Doğal tabii, geçiş halinde olan bir sınıfa böylesinin daha çok yakıştığı söylenebilir. Ancak “orta sınıf olma hali ya da hissi” diyebileceğimiz daha ideolojik-kültürel bir kategori ve onu koşullayan güçler de buradaki geçişe eklenmelidir.

Poulantzas'ın bu kapsam daraltma çalışması, sonra başka alanlara sıçrar; "artı değerın yeniden üretimine dönük katkı koymaları"nın hakkını vermekle birlikte, üretken emek şartlarını yerine getirmediği için doktor ve öğretmenleri işçi sınıfının dışında konular. Ardından mühendis ve teknisyenlerin durumunu anlamak için, üretken emek ayrımı dışında özel kimi işlevleri (işçilerden artı değeri çekip çıkarma ve toplama işlevi), kol emeği–kafa emeği ayrımını ve politik-ideolojik parametreleri de tanımlayıcı düzeyde devreye sokar. Sonra da nüfus açısından işçi sınıfını epey aşan bütün bu emekçi kesimleri "yeni küçük burjuvazi" olarak adlandırır. Ne de olsa, "uçta yer almayan herkes ortada"dır.

Sonrası malum, ideolojik düzeye sıçranır. Bütün sınıf ideolojilerinin ortasında bir ideolojik mücadele sürdürdüğü için küçük burjuva ideolojisi, ara konumuyla özel bir önem kazanır. "Küçük burjuva ideolojik alt-bölme, burjuva ve işçi sınıfı ideolojileri arasında özel bir savaş bölgesi olur, tabii ki bu bölge özgün küçük burjuva unsurların müdahalesine açıktır." Sınıfın kapsamını daraltan, mücadelenin kapsamını da daraltarak "ötekileştir"ken, işçi sınıfı partisinin yapması gereken, ideolojik mücadeleyle (ya da ideolojik mücadelede elde edilebilecek mevzilerle) sınırlı kalır. Genişlediği iddia edilen şey ise maddi varlığı ve ideolojisiyle orta sınıflar olur. Kısacası, işçi sınıfının kapsamını daraltarak orta sınıfların genişlediğini iddia eden bu yaklaşım, önce sınıftan çalar, sonra çaldığını nesnel olarak "orta"ya atar ve burayı mücadele alanı olarak belirler. Ancak bütün bunlar son tahlilde emekçi yığınların ideolojik ve politik olarak burjuvaziye teslim edilmesiyle sonuçlanır.

Poulantzas'ı ne kadar takip ettiklerini bilmiyorum ama Hardt ve Negri'nin "İmparatorluk" kitabından damlayan inciler arasında da, proletarya yerine "çokluk"u geçirmenin teknikleri ortaya konurken, emeğin artık maddi ve üretken olmadığı tartışması yeniden üretilmektedir. Enformasyona dayanan dönemin maddi olmayan emeğini tanımlayan unsurların başında ise "duygulanımsallık" gelmektedir. Üstelik, bunun ne menem bir şey olduğunu anlama merakınız gayet somut bir şekilde giderilmektedir: "Sağlık hizmetleri ağırlıklı olarak, özen, şefkat ve duygulanımsal emek temelinde yürür." Şimdi sağlık hizmetindeki maddiliği ya da üretken emeği ayıklayıp çıkarmak gibi bir derdimiz yok. Ancak örneğin Türkiye'de, örneğin bir SSK doktoruna, "sağlık hizmetleri ağırlıklı olarak özen, şefkat ve duygulanımsal emek temelinde yürür" dersenez, bunun sağlığını hiç de iyi gelmeyeceği rahatlıkla söylenebilir.

Bugün toplumsal sınıflar alanı, tam da emperyalizmin postmodernist aklının istediği gibi, "bir kaos dünyası" olarak görülüyor-tanımlanmaya çalışılıyor. Maddi-üretken emeğin çözülmesi, aidiyetlerin sona ermesi, kimliklerin yerine kişiliklerin yerleşmesi beklentisiyle, sınıfların üzerini örten, "özgür birey"i yücelten bu akıl; belirsizliğin toplumsal kulvarını inşa ederken, sınıfın yerine tüketici gruplarını, kültürel kod ve alışkanlıklar sonucu yaratılan sosyal odaklaşmaları, iş yaşamının statülerini-unsurlarını ve istenmeyen atık maddeleri gibi de anlaşılabilir dışlanmışları ortaya çıkarmaya çalışıyor.

Karşı kutupta yer alan ya da bu akli sorgulayanların, hemen hemen aynı “sınıfsız kulvarda” geliştirdikleri düşünceyle, yeni dönemin muhalif potansiyeline çokluk adını vermesi, söz konusu belirsizliği yalnızca dışlanmış yoksullar ve gençlik lehine bir miktar gidermeye yarıyor. Öyle ki, “bildiğimiz kapitalizm değil bu” diye girilen kaotik dünya tasvirine dayanıp toplumsal sınıfların haritası çıkarıldığında, şu bir türlü tanımlanamayan “orta sınıf kalabalığı” karşısında proletaryanın ölçeği her durumda çok küçük gelmeye başlıyor.

Aydınlanma ve küreselleşme kavramları tartışılırken söylendiği gibi, orta sınıflar söylemi için de aynı veriye sahibiz: Emperyalist merkezlerdeki olgusal eğilimler, dünya-tarihsel gerçekler olarak kabul ettirilmeye çalışılıyor ve bu büyük ölçüde ideolojik bir saldırıya tekabül ediyor. Bu saldırı karşısında, savunmayı değil, karşı saldırıyı tercih edenlerin elinde ise yeni kavramlar-silahlar beliriyor ve bunlardan biri de “kolektif emek”.

Sınıfın ve mücadelenin kapsamını geniş tutan sosyalistlerin “kolektif emek” yaklaşımları, (yani üretim araçlarından yoksun kalmış tüm kesimleri kapsayacak şekilde, yedek emek ordusunu ve enformel sektörde de gözeterek, sadece artı-değer üretimini baz almadan emek gücünün yeniden üretimini değerlendirerek geliştirdikleri yaklaşımları) daha önce başka çalışma ve makalelerde özetlendiği ve sahiplenildiği için bu konuya çok fazla girmek istemiyorum. Yalnız burada da bir risk ya da soru da beliriyor, o da şu; sınıfı “geniş tutmak” adına perspektif yitimi yaşanıyor mu? Öyle ya, “kolektif emeğin” kapsayıcılığında, “dışlanmışlar”la birlikte kimi “orta katmanlar” da proletaryaya dahil edildiğinde, siyasal odaklanma anlamında, ideolojik hedefler belirleme anlamında, kültürel bir uyanıklık yaratmak anlamında savrulmalar yaşanabilir. (Tabii hemen eklenebilir, buradaki en sağlam dayanak, partidir.)

Ayrıca, “kolektif emek” dışında, “toplumsal proletarya” gibi kavramlarla da sınıfı genişletme çalışmaları sürüyor. Ama meseleyi bir isim sorunu olarak değil, sınıfın, gelişmiş kapitalist ülkelerde genişliğinden kısmen kaybeden, gelişmekte olan kapitalist ülkelerde ise daha da genişleyen iktisadi gerçekliğiyle, gelişmiş ya da azgelişmiş olsun tüm kapitalist ülkelerde hızla büyüyen ideolojik tutsaklığı planında değerlendirmek, daha ufuk açıcı olabilmektedir.

Zira ufuk daraldığında, sınıf da daralabiliyor. Örneğin, “kolektif emek” tanımının aslında küçük burjuvazi diye bir sınıf olmadığı sonucuna götürülebildiği tartışmalar ürettiğinde, hemen buna dair “ters notlar” akla gelebiliyor. Elbette “maddi gerçeklik” esastır ama birincisi, sınıfların yalnızca nesnel konumları itibariyle oluşmuş olmadıkları, aynı zamanda politik ve ideolojik olarak mücadele içinde oluşmakta olduğu ve küçük burjuvazinin bu anlamda burjuva siyasal ve ideolojik üretim tarafından oluşturulmakta olduğudur. İkincisi, bu oluşumun aynı zamanda iktisadi bir süreç olduğu ve ücretli kesime dönük bölüşüm politikalarının ya da refah dağıtımının burada bir araç olarak kullanıldığıdır. Üçüncüsü, işleyen bu iki süreç üzerinden ve kapitalizm sürdükçe bir “geçiş ve oluş hali” devam edeceği için küçük burjuvazinin nesnel olarak var

olduğudur. Dördüncüsü, işçi sınıfı politikasının bir boyutunun da bu var oluş koşullarını politik ve ideolojik mücadeleyle etkilemek, sıkıştırmak ve proletaryanın tarihsel çıkarları lehine dönüştürmek olduğudur.

Tartışmayı birinci ve dördüncü noktalar üzerinden sürdürmeden önce belirtmekte fayda var; sorun, proletaryayı kitapta yazana uydurmak ya da “kitabı” bugüne dönük revize etmek (o meşum revizyonizm) değil, bugünün gerçekliğine dair teorik-siyasi-ideolojik bir tavır alışın aklını sağlam tutmak, hareketini etkin kılmak olarak görülmelidir.

Her şeyden önce bir kabul; bu tartışma, pragmatizmi de içinde barındırır bir şekilde siyasidir. “Memur değil işçi” demeye “nesnel konum” tartışmaları itibarıyla de hakkı olan komünistler, siyaseten (ve tabii ki siyasal canlılık gerektiriyorsa) “mühendis değil işçi” de diyebilir. Yalnızca “böylesi işimize geldiği için” değil, sınıfsal aidiyetin toplumu ikiye bölen bir dinamik olmasının gerçekliğine yaslandığımız için ve en başta söyledik, grinin içindeki siyahla beyazı görme yeteneğimizi yitirmedığımız için.

Ancak bu kadarı yeterli değil. Çünkü küçük burjuvazinin, burjuvazi tarafından nasıl oluşturulduğunun, “sol” partilerin bu alanda nasıl kullanıldığının ve komünistlerin buna karşı nasıl mücadele etmesi gerektiğinin bu belirlemeler ışığında açılması gerekiyor. Türkiye kapitalizminin güncel ve orta vadeli ihtiyaçlarına dönük olarak giriştiği operasyonlara bakarak bu “nasıl”ları somutlaştırabiliriz.

Örneğin “Susurluk süreci”ni hatırlayalım. Bu dönemde, kamu mallarının peşkeş çekildiği sermaye kesimleri, devlet bürokrasisi, burjuva siyasetçiler ve gerici-faşist kadrolar arasında kurulu bulunan her tür “kirli” ilişkinin ipliğini pazara çıkaran bir sürecin burjuvazi açısından yine de sancısız geçmesinin nedenlerinden biri, işçi sınıfının ve işçi sınıfı siyasetinin muhalefet sahnesinde olmaması, “düzene karşı muhalif unsurlar”ın önünün orta sınıflara özgü oluşum ve kimlik girişimleriyle kesilmeye çalışılmasıdır. Sınıf bilincinden uzak bir tür “yurttaş tepkisi” oluşturulmakta ve desteklenmektedir. Bu, “kirli ilişkilerin temizlenmekte olduğu” rahatlaması (ve yanılması) yaratan parçalı bir tepkidir.

George Lukacs’ın küçük burjuvazi ve köylüler için söylediği “onların sınıf çıkarları gelişmenin kendisine değil, sadece arzi belirtilerine yöneliktir; toplumun tüm olarak yapılanmasına değil, sadece toplumdaki parça parça belirti veya olaylara hitap etmektedir” sözleri ve bu anlamda proletaryanın öteki sınıflardan farkını, “onun, tarihin tekil olaylarına saplanıp kalmaması ve bunlardan sadece itici güç kazanması değil, aynı zamanda bu itici güçlerin yapı ve özünü oluşturması, toplumsal gelişme sürecinin merkezini merkezden hareketle etkilemekte olmasıdır” şeklinde koyması, sanırım Susurluk ve benzer süreçlerde sınıfların aldıkları konumların tartışılması bağlamında anlamlı bir yere oturuyor.

Orta sınıflar, bugün, bu birinci türden konjonktürel tepkiselliğin önü açılarak “oluşturulmakta”dır. İşçi sınıfı, bugün, bu ikinci türden tarihsel tepkiselliğin önü kapatılmaya çalışılarak sınıflar mücadelesinin pasif bir unsuruna dönüştürülmektedir.

Bu iki süreç birbirinden ayrı ele alınamaz. Çünkü “restorasyon”un açığa çıkardıklarına karşı oluşturulan orta sınıf tepkisi, işçi sınıfının devreye girmesinin önünde bir set olarak da inşa edilmektedir. Düzenin bütün gerici unsurları buna uygun olarak “yurttaş insiyatifine” hak ve destek verirken, kimi “sol” partiler de bu operasyonun sol bacağı olabilmek için çeşitli manevralar yapmaktadır.

Peki işçi sınıfı bu süreçten nasıl etkilenmektedir? Yine Engels’in sözüyle “küçük burjuva darkafalılığı”na mahkum edilmektedir. Söz konusu “siyasi” oluşumlar, tepkisini “orta”ya taşımak için işçi sınıfına da seslenmektedir. Daha açığı, işçi sınıfının tepkisi, kimi örgüt-partilerin ve daha çok da sendika ağalarının eliyle ya “yurttaşların tepkisinin bir parçası ol” düzeyinde tutulmakta ya da “biz bunları zaten biliyorduk” düzeyinde edilgenleştirilmektedir. Başka bir deyişle, “ya orta sınıf politizasyonu, ya depolitizasyon” formülü hayata geçirilmektedir.

İşte komünistlerin bugün için belli ölçülerde müdahale etmekte olduğu ve önümüzdeki süreçte etkisini artırması gereken alanlardan biri budur. İşçi sınıfı ve emekçiler, “orta sınıf” siyasal ve ideolojik üretimlerle kuşatılmaktadır. Komünistler bu kuşatmayı yarmak için düzenin pisliklerinin deşifre edilmesiyle yetinmemeli, tepkileri geri noktalara çeken orta sınıf politikalara karşı mücadele vermeli, tepkileri düzene karşı devrimci duruşa çekecek bir siyasal bağımsızlığı zorlamalı, bunun içeriğini belli ölçülerde “sınıfa karşı sınıf” siyasetiyle doldurmalıdır.

Sınıfa karşı sınıf politikasının alan daralttığı ise hiç düşünülmemelidir. Sol da, tabii ki topluma ve ortaya, bu arada işçi sınıfına seslenmektedir. Ama Lenin’in “Ne Yapmalı”da çizdiği “özneye güven” çerçevesinde; “Gerçekten, hükümete karşı bütün halkın yararına sergilemeler yapmamız gerekiyorsa, bu durumda hareketimizin sınıfsal niteliği nereden belli olacaktır? – Bu sergilemeleri örgütlemek biz sosyal demokratların eseri olacak da ondan; ajitasyon çalışmasıyla öne çıkarılan bütün sorunlar tutarlı bir sosyal demokrat anlayışla ve bilerek ya da bilmeyerek marksizmi çarpıtmalara en ufak hoşgörü göstermeksizin açıklığa kavuşturulacak da ondan; bu geniş siyasal ajitasyon bütün halkın adına hükümete karşı saldırıyı, proletaryanın siyasal bağımsızlığının korunması, işçi sınıfının ekonomik mücadelesinin yönetimi, işçi sınıfının sömürücüleriyle kendiliğinden çatışmalarından, proletaryanın yeni katmanlarını aralıksız hazırlayıp bizim saflarımıza getiren çatışmalardan yararlanma ile birlikte proletaryanın devrimci eğitimini bir bütün halinde birleştiren bir parti tarafından yönetilecek de ondan.”

Buraya kadar, nesnel konumundan bağımsız olarak orta sınıflar hem politik ve ideolojik olarak hem de maddi olanaklar yaratılarak “oluşturulabiliyor” demiş olduk. Sürecin siyasi boyutuna bir miktar baktık, şimdi “maddi destek”le ve “ideolojik etkilenim”le ilgili bazı notlar düşmek istiyorum.

Kolektif emek kapsamında yer alan kitlelerin sınırlı bir bölümüne bölüşüm ilişkileri sonucunda yüksek ücret ve olanaklar verilmesi aslen onları emekçi kimliklerinden uzaklaştırmaktadır. Arabası, evi ve dolgun bir maaşı (belki yazlığı ve üç ayda bir şişebilen tasarruf hesabı da) olan bir “emekçi”nin kendini işçi sınıfının içinde-yanında hissetmesi pek mümkün değildir. İşçi sınıfının içinde “zenginleşebilen” kesimler, bir sınıf katmanı (“class strata” - sınıf fraksiyonu) olarak ayrışıp işçi aristokrasisini oluştururken, emekçi yığının içinden kopuşlar orta sınıfın maddi temelini oluşturmaktadır.

Geleneksel marksizmden “işçi aristokrasisi” olarak adlandırılan, emperyalist merkezlerdeki işçi sınıfı içinden refaha doğru kopabilenleri, işsizlik tehdidinin sıcaklığını uzunca bir dönem yaşamayanları, sus paylarının rahatlığında hareket edebilenleri anlatan kategori de, “orta sınıf” analiziyle birleşmektedir ve artık bu kategori de gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Ancak burada hem maddi olanaklara dair bir eşik belirlenememekte hem de “yoksulluk sınırı” vb. adlarla konulan geçici kimi eşiklere dair sağlıklı bilgilere ulaşılamamaktadır.

Yine çoğu analizde kurulan, “beyaz yakalı-orta sınıf” eşitliği de, (yüksek okul) okumuş kafa emeğinin, meslek sahibi ve uzmanlaşabilmiş refahın (potansiyel ya da olgusal) çerçevesini çizebilmektedir. Ama bu tür ayrımları statik olarak değerlendirmemek, toplumsal hareketliliğe göre yeni biçimlere bürünebilen orta sınıf kalabalığının spotları olarak kavrayıp incelemek daha doğru olacaktır.

Türkiye’de sınıf katmanları, sınıf fraksiyonları ve sınıftan kopuşların maddi çerçevesini ortaya koyan araştırmalar yoktur. Batı’daki çalışmalar sonucunda elde edilen “üçte iki toplum” yaklaşımı, yoksulluk sınırı altındaki üçte birlik kesim “atıldığında” (bu kesimi gerçekten de atmaktadırlar) gelişmiş bir kapitalist ülkede orta sınıfların üçte ikilik bir maddi tabana yaslanabileceğini iddia etmektedir. Türkiye için olsa olsa oranı tersinden anlamak mümkündür (Bu da fazlasıyla iyimser bir tahmin olacaktır. Örneğin yakın tarihte İstanbul’da tüketimin yüzde 70’ini şehir nüfusunun yüzde 1’inin gerçekleştirdiğine dair istatistikler açıklandı). Üstelik “atılan” kesimin durumu çok daha kötüdür, “isyan ettirici”dir.

Buradan ideolojik boyuta geçebiliriz. Çünkü isyan ettirici birçok gelişmenin yaşandığı bir toplumda isyan etmeme ve edememe halinin sürmesini sağlayan ideolojik harcın bileşiminde “orta sınıf” olma konumunun, duyusunun ve (daha önemlisi) hedefinin büyük rolü var.

Evet, emekçilerin sınıf bilincini paralyze eden en önemli ideolojik üretimlerin başında, orta sınıfa dönük hedef oluşturma, gelecek beklentisi yaratma pratiği gelmektedir. Bu pratiği kendinden menkul bağımsız bir sınıf ideolojisi olarak değil, burjuva ideolojik öğelerin içinde yer alan bir uzanım olarak görmek mümkün. Milliyetçi-popülist söylemlerin, liberal ideolojinin vb. birçok ideolojik üretimin içinde küçük burjuvaziye bir gelecek sahası açılmaktadır. Örneğin Özal dönemi liberalizminin içinde bulunan “orta direk” söylemi, sınıfın maddi olarak en fazla geriletildiği bir dönemde ideolojik olarak ortaya itildiği bir etki yaratmayı amaçlamıştı ve kısmen başarılı olmuştu.

Orta sınıflara dönük ideolojik üretimin ikinci önemli bileşeni, Marx’tan en başta yaptığımız alıntıda kullanılan “sınıf karşıtlıklarını yumuşatmak ve uyumlu hale getirmek” misyonu olarak görülebilir. Kemalizmin “imtiyazsız toplum” söyleminin kaynaştırıcı girişimiyle, dinci gericiğin “ümmeççiliği”, orta sınıfın farklı kesimlerine seslense de, bu misyon çerçevesinde birleşmektedir. Bunun dışında özellikle kriz dönemlerinde “herkesin aynı gemide bulunduğu” vurgusunun toplumsal tabanı, orta sınıfın bu gerici misyonu sayesinde genişletilmektedir. Yine, özellikle kriz dönemlerinde “biz rahat edelim, bize yeter” refleksini sınıf içine serpebilmek, küçük burjuva öğelerin etkinliğiyle mümkün hale gelmektedir.

Tüm bu gerici özellikleriyle egemen ideoloji içinde önemli bir yer tutan küçük burjuva ideolojisinin bir de “ilerici” bir yönü bulunduğu söylenebilir. Bu da, orta sınıfların kapitalizmin eşitsizliklerine ve yarattığı sosyal sorunlara karşı tepkisini siyasal ve ideolojik boyutta üstlenen devrimci demokrasinin zaman zaman yükselttiği mücadelesidir. Ancak bu damar bugünün Türkiye’sinde iyice yok olmaya yüz tutmuş durumda ve ilerici tepki “devrimci demokrat küçük burjuva söylem” tarafından değil, başta ordu mensupları olmak üzere bazı küçük burjuvalar tarafından ve kısmen temsil edilebilmektedir. (Bir dönem asker-sivil-aydın zümre söylemiyle bu kesime dönük özel perspektif üreten “sol”un aynı hataya düşen aklievveleri ise ulusalcı oluşumlar içerisinde-çevresinde yer almayı sürdürmektedir).

Sınıfın nesnellığı ve nesnel tanımı ortada. Ancak bu düzenin, kültürel-ideolojik kapsayıcılığıyla akıp giden günlük hayat içinde, “hepimiz ortada bir yerlerdeyiz” duygusu yaratma yeteneği de ortada. Ve bugün, geçmiştekenden farklı olarak, bu alandaki en güçlü araçlarından biri televizyon haline geldi.

Televizyon olgusu, orta sınıf davranışların, ideolojik-kültürel belirlemelerin tam göbeğine yerleşiverdi. Şu ünlü “-miş gibi olma-yapma” denen sürecin izlenice ayağı-dayanağı olarak da görülebilecek televizyon, günlük yaşamın kuşatılmasında, boş zamanın manipüle edilmesinde giderek daha güçlü ve etkin hale geldi. “Lüküs hayat” beklentisi; köylük yerdeki eski güzel günlerin nostaljisi; herkesin bir gün, genelde de bir günlüğüne, star olabileme kapasitesi; “keşke/belki biz de” dedirten eğlence yerlerindeki sefahatin de, “sanki bizim gibi” dedirten yan komşudaki sükunetin de, “iyi ki bizden uzak” dedirten uzak komşulardaki sefaletin de sürekli izlenebilmesi; şaşırtıcı ve şiddet yüklü her tür olayın gerçeklik şovu adıyla kabullenilmesi;

saatlerce konuşabilen onlarca futbol gevezesi; başarı ve rekabet duygusunun sürekli körüklenmesi; haberlerin sermaye sözcülerinin himayesine ve magazinın dayanılmaz cazibesine teslim edilmesi; farklı zeka düzeylerine hitap edebilecek çok sayıda kanalın aralarında görevleri bölüşmesi ve benzeri özellikleriyle, 24 saat hizmet görebilen etkin bir afyon maddesi... Üstelik siz çekmeseniz bile, dumanından kurtulamayacağınız kadar; hiç zıvana hazırlamasanız da, zıvanadan çıkaracak kadar etkin...

Başka bir adlandırmayla “yeni orta sınıf” denen kesim de, aslında daha çok ideolojik-kültürel kimliğiyle öne çıkan bir kentlilik durumuna işaret etmektedir. Özellikle televizyonun birleştiriciliğinde tüketilen boş zaman ve aynı medya frekanslarının sıkışmışlığında paylaşılanlar, geniş emekçi kesimlerin kendilerini; “yeni” programları hep birlikte izleyen, “yeni” tüketim kalıplarına hep birlikte ulaşan, “yeni” yaşam biçimlerine toplu halde öykünen “orta sınıftan bireyler” olarak hissetmesini sağlamaktadır. Televizyonla oluşturulan kimlikler, taşınan ya da yapıştırılan etiketlerin ötesinde, yaşantının kendisi haline dönüşme potansiyeli taşımakta ya da yaşantının kendisi bir etiket haline getirilebilmektedir. Gerçeğin farkında olmadan oyalanmayı günlük ve sıradan bir ayın haline getirebilen eğlencelikler, diziler ve yarışma programları, uzman görüşlerinin süzgecinden geçen enformasyonlar, tüm bir manipüle edilmiş yaşam, maddi açıdan orta sınıf rahatlığının olmasa da, ideolojik açıdan orta sınıf reflekslerinin zeminini döşemektedir.

Öte yandan, bitirmeden, son dönemlerdeki medya ve iletişim çözümlerine dair bir belirlemeyi paylaşmakta da fayda var. Belki de Lukacs’ın önemli bir saptamasının ışığında; “sınıfsallıkla bütünleştirilemeyen ideolojik hareketler, makine kırıcıların çözümsüzlüğünü üretmekten öteye geçememekte”dir. O halde medya ve televizyon eleştirilerine, özellikle orta sınıf duygusunun oluşturulması ve bu sürece dair verilmesi gereken mücadele anlamında bir sınıfsal bakış yerleştirilmelidir. Son olarak, makine kırıcılığını bugün televizyon kırıcılığı olarak yeniden üretmek, konjonktürel olarak şık gözükse de, tarihsel olarak ne kadar anlamlı ya da ileri, bellidir. Yine de eklenebilir; kırıp dökmeden mücadele etmek, maalesef ve iyi ki, mümkün değildir.

Alıntı: <http://www.haberveriyorurum.net/icerik/ali-mert-kavram-karmasasi-orta-siniflar>, 18.08.2009